NAGY EMŐKE*

SZENT ANNA KULTUSZÁNAK JEGYEI
A TELEKI-, KAZINCZY- ÉS ÉRDY-KÓDEX ALAPJÁN**

Kulcsszavak: kultusz, kódex, Szent Anna, legenda, ferences rend

Szent Anna¹ személye körül sok vita folyt, amit részben apokrif történetének, részben a Mária fogantatása körüli teológiai kérdéseknek tulajdoníthatunk. A fennmaradt szövegemlékek alapján, úgy tűnik, hogy a késő középkorban leginkább a ferencesek terjesztették a szent kultuszát. Többnyire ferences környezetben írt prédikációk és legendák maradtak fenn a késő középkori Magyarországról. A tizenötödik század végén két híres magyar obszerváns ferences prédikátor, Temesvári Pelbárt² és Laskai Osvát³ sermo-gyűjteményeiben találunk több, Szent Annáról szóló prédikációt.

* NAGY Emőke: PhD hallgató, ELTE, Bp. – BBTE, Kolozsvár

** E tanulmány angol nyelvű változata megjelent a *Colloquia* hasábjain. NAGY Emőke: *Motherhood and Sanctity in the Cult of Saint Anne: The Reception of the Saint's Legend Based on her Earliest Sources from Medieval Hungary, the Teleki, Kazinczy, and Erdy Codices*. *Colloquia* XVI(2009): 22–44. A Teleki-kódex Anna legendáját magiszteri dolgozatomban elemeztem: *The Human Trinity and Christ Human Genealogy in Late Medieval Hungary. Saint Anne's Iconography and Textual Sources*. Magiszteri dolgozat, kézirat. Középkor-tudományi tanszék. Közép-Európai Egyetem. Budapest. Köszönet illeti a budapesti Közép-Európai Egyetemet a szakdolgozat megírásához nyújtott segítségért. Továbbá ezúton megköszönném a szakvezetőmnek, KLANICZAY Gábornak (CEU–ELTE, Budapest) a szakmai segítségét. Emellett külön köszönet illeti GÁBOR Csillát, MARIA CRĂCIUNT és CARMEN FLOREÁT a gyümölcöző beszélgetésekért.

- 1 Alaptanulmányok Szent Anna kultuszára vonatkozóan: BEDA KLEINSCHMIDT: *Die Heilige Anna: Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*. Düsseldorf 1930; DOMINIQUE COSTA: *Sainte Anne*. Nantes, 1966; PAUL-VICTOR CHARLAND: *Le culte de Sainte Anne en Occident, second période: De 1400 environs à nos jours*. Quebec, 1921. Új megközelítések, amit antropológiai, művészettörténeti, kultúrtörténeti vagy irodalmi elemzése a forrásoknak jellemez, a következők: *Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*. Szerk. KATHLEEN ASHLEY–PAMELA SHEINGORN. Athens 1990; TON BRANDENBARG: *Saint Anne: A Holy Grandmother and Her Children = Sanctity and Motherhood: Essays on Holy Mothers in the Middle Ages*. Szerk. ANNEKE B. MULDER-BAKKER. New York 1995. 31–65; Uő: *St. Anne and Her Family: The Veneration of St. Anne in Connection with Concepts of Marriage and the Family in the Early Modern Period = Saints and She-Devils: Images of Women in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Szerk. LÈNE DRESEN-COENDERS. London 1987. 101–127; ANGELIKA DÖRFLER-DIERKEN: *Die Verehrung der heiligen Anna in Spätmittelalter und früherer Neuzeit*. Göttingen 1992; Uő: *Vorreformatorsche Bruderschaften der hl. Anna*. Heidelberg 1992; VIRGINIA NIXON: *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*. Pennsylvania 2004. 1–55.
- 2 Pelbartus DE THEMESWAR: *Pomerium de sanctis II*. [pars aestivalis]. Augsburg, 1502, 36., 37., 38. sermók. Jelen tanulmányhoz a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár Kézirattárában megtalálható BMV 41 jelzetű kiadást használtam.
- 3 OSVALDUS DE LASKO: *Sermones de sanctis Biga salutis intitulati*. Hagenau, 1499. 62., 63. sermók. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár Inc. 1030 jelzetű példányát használtam.

Jelen tanulmány a szent legendáin keresztül arra keresi a választ, hogy milyen üzenete lehetett az Anna-életrajzoknak bizonyos társadalmi csoportok számára, akiknek e legendák íródtak. Ahhoz, hogy e kérdést megválaszoljuk, figyelembe kell vennünk, hogy a szent kultusza igen vitatott volt a középkor folyamán. E viták alapját pedig éppen a szent legendái képezték. Erre vonatkozó, kultúrtörténeti tanulmány még nem született magyar vonatkozásban. Mostanáig a legendák filológiai, forrástörténeti elemzésére törekedtek a kutatók.⁴

A KULTUSZ VITATOTT ELEMEI: SZENT ANNA APOKRIF LEGENDÁI

A Biblia egyáltalán nem említi Mária szüleit, a szent életéről, legendájáról apokrif iratokból van tudomásunk. Az apokrif történet, miszerint Anna, meddősége ellenére idős korában, isteni kegyelem révén részesül gyermekáldásban, az 5–6. századtól kezdődően kezdett el terjedni Nyugaton.

A szent életét Nyugaton a *Szent Jakab protoevangéliuma* (Kr. u. 2) latin fordítása, az ún. *Pseudo-Máté evangéliuma/Liber de Ortu Beatae Mariae et Infantia Salvatoris*⁵ terjesztette (Kr. u. 550–700) és az ebből származó munkák, amelyek közül a legfontosabb a *De nativitate sanctae Mariae*,⁶ más néven Mária születése evangélium. A Mária és szülei élettörténetét népszerűsítő evangélium a karoling korszak idején terjedt el Nyugaton, és az ebből származó szövegek száma jelentősen megnőtt az Ottók uralkodása idején. Az első adatok az Anna-kultuszra nézve a keleti Szűz Mária ünnepek elterjedésével vannak összefüggésben. Liturgikus emlékek csupán elszórtan vannak jelen a 12. század előtt Nyugaton.⁷

A Mária-kultusszal szoros összefüggésben, Szent Anna kultuszát a 12. században meghatározták a szeplőtelen fogantatás tana kapcsán kialakuló teológiai viták, illetve hatással volt rá az ugyancsak a 12. században elterjedt, a nyugati kereszténységben megszületett ún. *trinubium* legenda.

4 KATONA Lajos: *A Teleki-kódex legendái*. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVIII (1904). 1–30; HORVÁTH János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei: Szent Istvántól Mohácsig*. Budapest 1931. 214–215; VERES Anna: *Szent Anna alakja a Jakab-féle ősevangéliumban és három kódexünkben*. *Plaustrum seculi* III(2005): http://sermones.elte.hu/?az=337tan_plaus_veresanna (letöltve 2009. április 30.).

5 *Evangelia apocrypha: Adhibitis plurimis codicibus graecis et latinis maximam partem nun primum consultis atque ineditorum copia insignibus*. Szerk. CONSTANTINUS TISCHENDORF. Leipzig 1876. 101–140; *Los Evangelios Apócrifos: Colección de textos griegos y latinos, versión crítica, estudios introductorios, comentarios e ilustraciones*. Szerk. AURELIO DE SANTOS OTERO. Madrid 1956. 189–258; BOLLÓK János: *Pseudo-Máté evangéliuma = Csodás evangéliumok*. Szerk. ADAMIK Tamás. Ford. ADAMIK Tamás, BOLLÓK János. Budapest, 1996. 47–60.

6 A szöveget tévesen Szent Jeromosnak tulajdonították: *De nativitate sanctae Mariae = Patrologiae Cursus Completus: Series Latina* (a továbbiakban PL). Szerk. JACQUES-PAUL MIGNE. 221 kötet. Paris, 1844–1864. 30 kötet. cols. 297–305; NIXON: *Mary's Mother*. 166; KATHLEEN ASHLEY-PAMELA SHEINGORN: *Introduction = Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*. Szerk. KATHLEEN ASHLEY-PAMELA SHEINGORN. Athens 1990. 10.

7 KLEINSCHMIDT: *Die Heilige Anna*. 6–75; ASHLEY-SHEINGORN: *Introduction*. 1–69; BRANDENBARG: *Saint Anne*, 31–65; Uő: *St. Anne and Her Family*. 101–127; NIXON: *Mary's Mother*, 1–55.

A teológusok a Mária szeplőtelen megfogánása körüli vita során nem lelkének szeplőtelenségét vonták kétségbe, hanem testének szeplőtelen voltát; mikor mentesült az eredeti bűntől? A következő lehetséges magyarázatok szolgáltak válaszul az egyháznagyok részéről: az angyali üdvözet pillanatában – amikor hírül kapja Jézus megszületését, Anna méhében vagy még előtte, megfogánásakor.⁸

Az ún. ősapokrif irodalom, *Szent Jakab protoevangéliuma* és *Pseudo-Máté evangéliuma*, nem foglalta magában Anna három házasságának történetét. A Szent Anna három házasságáról szóló legenda eredete nem ismert pontosan. Auxerre-i Haymo bibliakommentátor jegyezte le a legendát a 9. században.⁹ A szerző a Jézus testvéreire vonatkozó újtestamentumi utalást magyarázva arra a következtetésre jutott, hogy Annának, Szűz Mária édesanyjának, három Mária nevű lánya volt, akik különböző házasságokból születtek, és az ő fiaik lennének valójában Jézus testvérei. A zsidó törvény értelmében az első férj halála után az elhunyt férj testvéreinek kötelessége az özvegyet feleségül venni, biztosítani jövőjét. Anna Joachim halála után férjhez megy Kleofáshoz, majd az ő halála után a harmadik testvérhez, Salomáshoz. A második házasságból született Mária Kleofás Alpheusszal házasodik össze és életet ad ifj. Jakabnak, Igaz Józsefnek, Simonnak és Júdásnak. Mária Salomás Zebedeushoz megy férjhez és megszüli id. Jakabot és János Evangélistát.¹⁰

A késő középkorban megsokszorozódtak azon értekezések, melyek Anna három házasságának tételét támadták. Aquinói Szent Tamás (1225 k.–1274) írásában mindkét nézetet támadta, mind a szeplőtelen fogantatás tanát, mind a *trinubium* legendát. Ugyanakkor kifejtette Mária megszentelődésének történetét. Eszerint jóllehet Mária bűnben fogant, az emberiség törvényeinek megfelelően, megszabadult a tisztátalanságtól, akkor, amikor megszentelt lelke testéhez kapcsolódott anyja, Anna méhében.¹¹ E nézetet, miszerint Mária Anna méhében nyerte el a megtisztulást, vallották a későbbiekben, a késő középkor folyamán, a domonkosok (makulisták).¹²

A ferencesek (immakulisták) ezzel szemben azt vallották, hogy Mária az eredeti bűn nélkül, azaz szexuális vágy nélkül fogant. Vagyis Isten kivételt tett Mária esetében. A Mária megszentelődése és megváltása közötti különbséget az oxfordi ferences iskola tisztázta (Ware

8 Charles JOURNET: *Scripture and the Immaculate Conception = The Dogma of the Immaculate Conception: History and Significance*. Szerk. Edward Dennis O'CONNOR. Paris: University of Notre Dame Press, 1958. 1–51, 44; Carlo BALÍC: *The Mediaeval Controversy over the Immaculate Conception = The Dogma of the Immaculate Conception*. Szerk. O'CONNOR. 174.

9 ASHLEY–SHEINGORN: *Introduction*. 11–17; BRANDENBARG: *Saint Anne*. 41–42; NIXON: *Mary's Mother*, 13–16.

10 Haymo OF AUXERRE: *Historiae sacrae epitome* = PL, 118 kötet, cols. 823–824. A szöveget előzőleg HALBERSTADTI Haymónak tulajdonították. Lásd Baudouin DE GAIFFIER: *Le Trinubium Annae*, *Analecta Bollandiana* XC (1972). 289–298; ASHLEY–SHEINGORN: *Introduction*. 59; NIXON: *Mary's Mother*, 168.

11 Thomas AQUINAS: *Super Epistolam ad Galatas lectura*, lectio 5 = *Commento al Corpus Paulinum (Expositio et lectura super epistolas Pauli apostoli)*. Szerk. Battista MONDIN. 3 kötet: *Seconda lettera ai Corinzi, Lettera ai Galati*. Bologna. 2006. 563–569; Uő: *Summa Theologiae* IIIa, q. 27. Milan 1988. 14–15.

12 ASHLEY–SHEINGORN: *Introduction*. 13–17; NIXON: *Mary's Mother*. 13–16.

Vilmos, Duns Scotus János).¹³ Duns Scotus (1265/66–1308) azt tanította, hogy Mária mentes volt az eredeti bűntől megszületésétől kezdődően, egészen az emberiség kereszten való megváltásáig. Jézus megváltó cselekedete előre mentesítette őt minden bűn alól.¹⁴

Anna meddősége, miszerint idős korában isteni kegyelem lévén születik meg első Mária lánya, nehezen volt egyeztethető a *trinubium* legenda által terjesztett három házassággal. E legenda vitatott volta ellenére Pszeudo-Máté későbbi változataiba belekerült. Egyike ezen késői változatoknak, a Mária születése evangélium¹⁵ szolgált alapul Iacobus de Voragine *Arany legendájának*.¹⁶ Ezen keresztül a legenda a késő középkori prédikációs irodalom részévé vált. Emellett a későközépkori hagiográfiai irodalom terjesztette Anna három házasságának történetét, ami elsősorban német nyelvterületen terjedt igen nagy számban a 15–16. században.¹⁷

Az Anna-életrajzok vitatott volta miatt, ill. a hagiográfia műfaji sajátosságából kiindulva, miszerint egy adott nézőpont kifejezője, több antropológiai megközelítésű elemzés is született a nyugat-európai Szent Anna-kutatók körében. Ton Brandenbarg a német nyelvterületen terjedő Anna-legendák esetében azt vizsgálta, milyen mértékig tükrözhetnek házassághoz, háztartáshoz kötődő nézeteket, milyen közönségnek szóltak.¹⁸

SZENT ANNA-LEGENDÁK A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Ugyan Szent Anna 14. századi, magyarországi kultuszának a terjesztésében a pálosok, Ágoston-rendiek, klarisszák is kitűnnek, a kultusz késő középkori terjesztése, úgy tűnik, a koldulórend, elsősorban a ferenceseknek köszönhető a fennmaradt szövegemlékek alapján.

Amint már korábban említettem, a jobbára ferences közegből származó legendákkal csupán forrástörténeti szempontból foglalkoztak kutatások, eszmétörténeti irányba mutató kutatás, ami a késő középkori devóció szempontjából elemezze a legendákat, nem történt meg mostanáig.¹⁹

- 13 Gulielmi GUARRA – Ioannes DUNS SCOTUS – Petrus AUREOLUS: *Quaestiones disputatae de immaculata conceptione Beatae Mariae Virginis*. Quaracchi 1904. 1–22; JOURNET: *Scripture and the Immaculate Conception*. 46; BALÍC: *The Mediaeval Controversy over the Immaculate Conception*. 202–212.
- 14 Ioanes DUNS SCOTUS: *Opera Omnia*, 20 kötet: *Lectura in librum tertium sententiarum*, dist. 1–17. Vatican City 2003, d. 3, q. 1. 119–138; BALÍC: *The Mediaeval Controversy Over the Immaculate Conception*. 204–212; Marina WARNER: *Alone of All Her Sex: The Myth and the Cult of the Virgin Mary*. 2. kiadás. New York 1983. 242.
- 15 *De nativitate sanctae Mariae* = PL, 30. kötet, cols. 297–305.
- 16 Iacopo DA VARAZZE: *Legenda Aurea*. Szerk. Giovanni Paolo MAGGIONI. 1–2. Florence 1998. 2. kötet, 900–917; BRANDENBARG: *Saint Anne*. 41–42.
- 17 Angelika Dörfler-Dierken összegyűjtötte és elemezte a német nyelvterületen megjelent Anna-legendákat a késő középkorra nézve. Ennek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a késő középkori hagiográfiai munkák Rudolph Agricola Szent Anna versének a hatását mutatják (1484-ben adták ki, Deventer, Strassburg, Basel), mint például Petrus DORLANDUS Anna-legendája (*Historia perpulchra de Anne sanctissima*. Antwerp, ca. 1487). Lásd DÖRFLER-DIERKEN: *Die Verehrung der heiligen Anna*. 170–186.
- 18 BRANDENBARG: *Saint Anne*. 31–65; Uő: *St. Anne and Her Family*. 101–127.
- 19 KATONA: *A Teleki-kódex legendái*. 1–30; HORVÁTH: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. 214–215; VERES: *Szent Anna alakja* http://sermones.elte.hu/?az=337tan_plaus_veresanna (letöltve 2009 április 30).

Szent Anna legendája szabadolvasmányként szerepelt a kolostori irodalomban. A Marosvásárhelyen másolt Teleki-kódex²⁰ Anna-legendája a legkorábbi és legteljesebb Anna-legenda. Marosvásárhely fontos ferences kulturális központ volt a középkorban. A Kazinczy-kódex²¹ Anna-legendája úgyszintén ferences közegben íródott. Mindkét kódexet a 16. század elején másolták, az Anna-legendák forrása az ún. *Legenda sanctissimae matronae Annae*, Anonymus ferences munkája, ami 1496-tól terjedt több kiadásban Nyugat-Európában.²²

Az Érdy-kódex²³ Anna-legendájának forrása az *Arany Legenda* vagy Temesvári Pelbárt Anna-prédikációja, aki a maga során az Anna-legendát vette alapul. A Karthauzi Névtelennek tulajdonított munka, ami a legteljesebb fennmaradt legenda- és prédikációgyűjtemény, feltehetően tágabb közönségnek szólt, amire a kódex prológusában foglaltak alapján következtethetünk (lövöldi laikus testvérek, több rendbéli apácák).²⁴

A célközönség és szerzőség figyelembevétele a téma antropológiai megközelítését teszi lehetővé. E megközelítés alapján a szent kultuszának különböző vonatkozásait értelmezhetjük: mit jelenthetett egy apáca, begina, laikus testvérek számára legendájának, csodájának olvasása? Továbbá ugyanezt a megközelítést teszi lehetővé a legendák tartalmi összevetése. Illetve kérdésfelvetésként azt kell megválaszolnunk: milyen modellt szolgáltatott a szent eme olvasóközönségnek?

A TELEKI-KÓDEX ANNA-LEGENDÁJA

A Teleki-kódexet egy ferences prédikátor (Sepsiszentgyörgyi Ferenc fráter) és valószínűleg több harmadszerzetbeli húgok/beginák másolták (1525–1531) Marosvásárhelyen (a kódex tartalmazza a harmadszerzetbeli húgok reguláját).²⁵ A szerzőséget támasztják alá a régészeti, tör-

20 *Teleki-kódex*. Szerk. VOLF György. Budapest 1884 (Nyelvelméltár 12). 1–149. A kritikai kiadása a kódexnek (Nyelvelméltár) tartalmazza a kódex eredeti lapszámozását. Jelen tanulmányban a kritikai kiadás lapszámozását és sorsszámát használtam.

21 *Kazinczy-kódex 1526–1541. A nyelvelméltár hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*. Szerk. Kovács Zsuzsa. Budapest 2003 (Régi magyar kódexek 28). 39–58. A kódex kritikai kiadása feltünteti a lapszámozást és a mű eredeti lapszámozását. Jelen tanulmányban a kritikai kiadás lapszámozását és sorsszámát használtam.

22 ANONYMUS FERENCES: *Legenda sanctissime matrone Anne genitricis Virginis Marie matris et Hiesu Cristi avie*. Lipcse, 1497. <http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-ii-236/0001> (letöltve 2011.05.11); KATONA: *A Teleki-kódex legendái*. 1–30; HORVÁTH: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. 214–215.

23 *Érdy-kódex*. Szerk. VOLF György. Budapest 1876 (Nyelvelméltár 5). 144–150. A kódex kritikai kiadása feltünteti a lapszámozást és a mű eredeti lapszámozását. Jelen tanulmányban a kritikai kiadás lapszámozását és sorsszámát használtam.

24 A KARTHAUZI NÉVTELEN által írt latin nyelvű prológus az első ars poetica amiről tudomásunk van a magyar irodalomban. Az író megnevezi célját a kódex prológusában, miszerint azon különböző rendből származó laikus testvéreket és apácákat szeretné segíteni, akik nem tudnak latinul. *Érdy-kódex*, XXIII–XXIV; *A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből*. Szerk. MADAS Edit. Bp., 1985. 11–12.

25 *Teleki-kódex*. 400–401; HORVÁTH János foglalkozik a szerzőséggel tanulmányában. Lásd HORVÁTH: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. 146. További munkák általánosabban fogalmaznak:

téneti kutatások, miszerint a késő középkorban Marosvásárhely jelentős ferences kulturális központ volt, ahol ferences kolostor, valamint begina rendház működött.²⁶ A késő középkorban az ún. harmadszerzetbeli húgok/beginák hasonló szabályzat alapján éltek, akárcsak a klarisszák.²⁷ Emiatt ugyanazon olvasóközönségnek számítanak az Anna-legendák szempontjából.

Milyen üzenete lehetett tehát az Anna-legendáknak kolostori környezetben?

A Teleki-kódex Szent Anna-legendája (17 ún. könyvre van osztva) Mária-zsoltárok sorába ékelődik. A 15. század végi Anna-legendaváltozatoknak megfelelően a történet Anna édesanyja, Emerentia látomásának elmesélésével kezdődik, aki, habár apáca szeretett volna lenni, Karmel hegyi látomás hatására, miszerint szent utódai lesznek, lemondott a szerzetesi életéről és a házaseletet választotta.

„E megmutatott fa, látásra szépségös, a szíz szent Emerencia asszonnak fénylő tisztaságát példázza, és az ő szent szándékát mindenkoron az Istennek akaratjára mondja... az ő leányát, szent Anna asszont, ő tőle születendőt példázza, mely szent Anna asszontul, egy virág hoztatatik, avagy születtetik, mely malasztal teljes leszön... az édes szíz Mária, örökkön örökké szep-lőtelen marad meg, a virágtul kedig, a szíz Máriátul, az édességes gyömölcs, Istennek fia”.²⁸

A második fejezet²⁹ Anna gyerekkorát és példaadó életét mutatja be. A szerző megindokolja Anna első házasságát, miszerint Joachimhoz nem bujáságból fakadóan, hanem az emberiség törvényeinek engedelmeskedve ment férjhez. A történet kevés részlet kivételével³⁰ megegyezik Pszeudo-Máté evangéliumában elmondottakkal; gyermektelen házasságukat, Joachim áldozatát a templomban, az angyali üdvözetet, a találkozást az Aranykapunál és Mária születését különböző fejezetekben részletezi a szerző (III–V)³¹.

A következő fejezetek (VI.³², VII.³³) Anna három házasságának történetét mutatják be. Joachim halála után a megözvegyült Anna férjhez megy elhunyt férje testvéréhez, Kleofáshoz,

MADAS Edit: *Írás, könyv és könyvhasználat a középkori Magyarországon, 1000–1526 = A könyvkultúra Magyarországon, a kezdetektől 1800-ig*. Szerk. MADAS Edit–MONOK István. Bp., 2003. 67.

26 KARÁCSONYI János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. 1–2.. Bp., 1922–1923, 1 kötet. 203. 2. kötet. 114–116; BOROS Fortunát: *Az erdélyi ferencrendiek*. Kolozsvár 1927. 13–47; SOÓS Zoltán: *The History of the Târgu Mureș Franciscan Friary. A Comparative Study of the Transylvanian Franciscans Architecture*. Magiszteri dolgozat, kézirat. Középkor-tudományi Tanszék. Közép-Európai Egyetem. Bp. 2000. 15–28; JOHN R. H. MOORMAN: *Medieval Franciscan Houses*. New York 1983 (Franciscan Institute Publications History Series 4). 290.

27 JOHN R. H. MOORMAN: *A History of the Franciscan Order from its Origins to the year 1517*. Oxford 1968. Reprint. Oxford 1998. 560–568.

28 *Teleki-kódex*. 278/23–32. A kritikai kiadásra alapozva, átirtam az elemzett kódexbeli szöveget a mai helyesírási gyakorlatnak megfelelően. A kutatók által elfogadott módszert követtem, miszerint érthetőbbé kívántam tenni a szövegeket: e. g. c – k, ŷ – i, z – sz, n – ny stb. Ezúton meg szeretném köszönni GÁBOR Csillának, hogy segített a szövegek átirásában.

29 *Uo.* 281–283.

30 VERES Anna tanulmányában összeveti tartalmilag a Jakab-féle ősevangéliumot (Pszeudo-Máté evangéliuma erre épül) a Teleki-, Kazinczy- és Érdy-kódex Anna-legendáival. Nem veszi figyelembe azonban a közvetlen forrását a Teleki- és Kazinczy-kódex Anna-legendáinak, az ANONYMUS FERENCES által írt *Legenda sanctissimae matronae Annae*-t. Lásd VERES: *Szent Anna alakja*.

31 *Teleki-kódex*. 283–291.

32 *Uo.* 291–293.

33 *Uo.* 293–297.

majd az ő halála után, a harmadik testvérhez, Salomáshoz. Jóllehet a zsidó törvény értelmében az özvegynek férjhez kell mennie az elhunyt férj testvéréhez, a legendában az eseményt az angyal híradása indokolja meg: Annának további két Mária lánya fog születni, akiknek utódai lesznek a jövőbeli apostolok. A második férj halála után Anna Isten szolgálatába ajánlja magát, de ebbéli terve újra megghiúsul, az angyal intő szava miatt, miszerint további Mária nevű lánya fog születni, és ne szégyenkezzen amiatt, hogy újra házasságra lép.

A legenda szerzője, ill. másolója többszörösen kihangsúlyozza, hogy Anna nem csupán engedelmeskedik a zsidó törvényeknek, hanem különleges megtiszteltetésben van része, mivel isteni terv részévé válhat.

A legenda szerint Anna példaadóan neveli lányait: „az isteni tisztességet a penitenciatar-tásnak gyakorlásába megtartani...”³⁴, illetve: „a szentségös vén Tóbiásnak példájával tanítá az ő leányit az ő gyengeségös korokba, állapotokba Istent mindenöknek fölötte félniök, ájtatos-sággal imádkozniok...”³⁵

Szent Anna jellemét – a bölcs anya képe mellett – a korabeli szentek körében is megtalál-ható példákkal egészíti ki a szerző: bűnbocsánat, éjszakai ima, önsanyargatás, böjt, szegények, betegek segítése (elsősorban a pestisben szenvedőkké):³⁶

„...demaga bízék Istenbe, állhatatos vala, a parancsolatoknak megtartá-siban, és imádságokba, éjjel, és nappal, gyakorlatossággal az éjeket könny-hullatásokkal költi vala el...némikoron testét öztöverítvén, bőjtöl vala, némikoron az szegényöknek kegyes szolgálatokat teszön vala...korokkal, betegökkel, és poklosokkal bánik vala, és megfüröztí vala őket...”³⁷

Anna leszármazottait, akárcsak Emerentia esetében, egy fa képében mutatja be a szerző:

„...e szent Anna asszon az ő annyjátul gyömölcösös termő gyökerétül, e szent Emerencia asszontul, három szőlő vesszőket... Máriákat hozza, terem-te, szüle, e világra honnat egyiktül lón, kiboltó, származó, édességös illatú virág, mely virág lón, mend e teljes, elkárhozott emberi nemzetnek kegyes üdvözítteje, és a más két Máriáktul kedig, bimbók, virágok, levelek, ágak, és magok lőnek, melyek mend e teljes világot, kiboltó, származó, édes illatúvá teszik, mert lám a biztonság, tanubizonságot teszön, hogy az jó fa, gonosz gyömölcösöt nem tehet.”³⁸

34 Uo. 295/22–23.

35 Uo. 295/23–26.

36 Fontos munkák e témakörben: Michael E. GOODICH: *Vita perfecta: The Ideal of Sainthood in the Thirteenth Century*. Stuttgart 1982; Caroline WALKER BYNUM: *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women*. Berkeley 1987. 31–48; Jo Ann MCNAMARA: *The Need to Give: Suffering and Female Sanctity in the Middle Ages = Images of Sainthood in Medieval Europe*. Szerk. Renate BLUMENFELD-KOSINSKI–Tímea SZELL. Ithaca–London 1991. 199–221; KLANICZAY Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Bp., 2000. 195–209.

37 *Teleki-kódex*. 295/36–296/5.

38 Uo. 296/7–16.

Az Annából származtatott genealógiát, Jézus családfáját gyakran *Arbor Anna fructuosa* névvel illetik legendákban, amint azt Ton Brandenbarg késő középkori, német nyelvterületen terjedő legendákon végzett kutatása mutatja.³⁹ Ebben az esetben a három szőlővessző, ami a három Máriát jelenti, eucharisztikus szimbólum, és egyben utal Jézus földi családjának a küldetésére, az apostolok térítő tevékenységére, amit az emberiség üdvéért vállalnak fel.

A KAZINCZY-KÓDEX ANNA-LEGENDÁJA

A kódex nagy valószínűséggel az óbudai klarisszák számára készült, egyetlen kéz munkája (feltehetően Lippai Ferencé), 1526 és 1541 között íródott.⁴⁰

Akárcsak a Teleki-kódex Anna-legendája, a Kazinczy-kódexben külön fejezet szól Emerentia történetéről. Majd Anna és Joachim szentéletű házasságát mutatja be a kódex másolója. Elmarad azonban az Anna három házasságáról szóló történet ismertetése.⁴¹

A Kazinczy-kódex tartalmát tekintve bővelkedik tanító szándékú, ugyanakkor fordulatos olvasmányokban – prédikációk, legendák (*Szent Elek, Szent Anna, Szent Orsolya és a tizenegyszer szűz, Antiochiai Szent Margit legendája*) – nagyrészt a Mária-tisztelet jegyében készültek (*Mária haláláról, A jegyesét Szűz Máriáért elhagyó magyar királyfi története, Mária nevének betűiről, Szent Anna legendája.*), ill. *A jegyesét Szűz Máriáért elhagyó magyar királyfi története a szeplőtelen fogantatás ünnepéhez kötődő történet.*⁴²

Mind tartalmi vonatkozásban, mind a kódex célközönségét (klarisszáknak íródott) tekintve, a kódex ferences másolója valószínűleg nem találta megfelelőnek, hogy beemelje Anna három házasságának vitatott történetét.

AZ ÉRDY-KÓDEX ANNA-LEGENDÁJA

Filológiai kutatások még nem tisztázták az Érdy-kódex Anna-legendájára nézve a forráshasználatot. Az Érdy-kódex írója (Löwöld, 1526),⁴³ a Karthauzi Névtelen, az *Arany Legendát*, ill. Temesvári Pelbárt Anna-prédikációját is felhasználhatta forrásként.⁴⁴

39 Ton BRANDENBARG: *Saint Anne*, 41.

40 KOVÁCS Zsuzsa: *F. Fráter munkái: a Kazinczy-kódex és a Tihanyi-kódex*. Magyar Nyelv, szeptember (2002). 364–380.

41 *Kazinczy-kódex*. 39–58.

42 DÁM Ince: *A szeplőtelen fogantatás védelme Magyarországon a Hunyadiak és Jagellok korában*. Róma 1955. 58–61.

43 A szakirodalomban vita folyik arról, hogy a kódex egy vagy két kéz másolata. Lévény, hogy minimális a különbség a két típusú írásmód között, BAKONYI Dóra és LUDÁNYI Brigitta arra a következtetésre jutottak, hogy feltehetően egy kéz munkája. Lásd BAKONYI Dóra, LUDÁNYI Brigitta: *Az Érdy-kódex feltételezett két kezének és a Jordánszky-kódexnek összehasonlító vizsgálata a sorvégi elválasztás alapján*. *Plaustrum seculi* II(2004). http://sermones.elte.hu/?az=320tan_plaus_dorabrigi (letöltve 2009.04.30).

44 Iacopo DA VARAZZE. *Legenda Aurea*. 2 kötet. 900–917; PELBARTUS, *Pomerium de sanctis* 36, 37, 38 sermok. A szerző által használt irodalmi forrásokra nézve lásd Horváth: *A magyar irodalmi művelt-*

Jóllehet mind az *Arany Legendában*, mind Pelbárt prédikációjában jelen van a *trinubium* legenda, a Karthauzi Névtelen kihagyja e történetet az Anna-legenda bemutatásakor, megemlíti viszont Anna „szentséges magzatit”: a három Máriát és a nyolc apostolt. A következőképpen zárja fejtegetését: „Ha azért dicsekedni akar Szent Anna asszon ő nemzetségéből igazán teheti és bünnélkül”.⁴⁵

Mi lehet a magyarázata annak, hogy a Karthauzi Névtelen, jóllehet szót ejt a Nagy Szent Családról, nem említi Anna három házasságát? Ha az Érdy-kódex tartalmát vesszük figyelembe, feltűnik, hogy a szerző a szeplőtelen fogantatás tana mellett foglal állást legendagyűjteményében: két prédikációt is szánt a szeplőtelen fogantatás ünnepének, illetve részletesen kifejti, miért kell Mária szeplőtelenységét ünnepelni, és panaszkodik amiatt, hogy a bázeli zsinat e tanra vonatkozó határozatai nem léptek érvénybe.⁴⁶ Továbbá az Anna-legenda bemutatásakor többszörösen Anna és Joachim szent házasságát emeli ki.⁴⁷

Feltehetően a szerző a szeplőtelen fogantatás tana mellett foglalva állást, érdemesnek látta, hogy kihagyja a vitatott *trinubium* legendát. Nem hagyta figyelmen kívül azonban, hogy a késő középkori devóció része volt Jézus tágabb földi családja, s így, különösebb magyarázat nélkül, csupán utalásképpen, beemelte az Anna-legendába, lévén, hogy legendagyűjteményét eleve egy tágabb közönségnek szánta.⁴⁸

„CSODATÁR”: A TELEKI-KÓDEX LEGENDÁJÁNAK ANNA-CSODÁI

A szent élettörténetének bemutatása mellett, a legendák részét képezik általában a szentről szóló csodák és imádságok. A csodák további információval szolgálhatnak a szent kultuszára

ség kezdetei. 248; BÁN Imre: *A Karthauzi Névtelen műveltsége.* Budapest 1976; MADAS: *A Néma Barát megszólal.* 553–554; MADAS Edit: *La Légende dorée – Historica Lombardica – en Hongrie = Spiritualità e lettere nella cultura italiana e ungherese del basso medioevo.* Szerk. Sante GRACIOTTI-Cesare VASOLI. Florence 1945. 53–61; BÁRCZI Ildikó: *Ars compilandi: A késő középkori prédikációs segédkönyv forráshasználata.* Budapest 2007. 39–40; Lásd még ezenkívül NAGY Emőke: *Anyaság és szentség: Szent Anna és Szent Erzsébet Temesvári Pelbárt prédikációiban = Árpád-házi Szent Erzsébet: Magyar-német kultúrkapcsolatok Kelet-Közép-Európában.* Szerk. GÁBOR Csilla–KNECHT Tamás–TAR Gabriella-Nóra. Kolozsvár 2009. 32–47.

45 Érdy codex. 148/35–36.

46 A szeplőtelen fogantatás tanát elfogadta a bázeli zsinat 1438-ban. Utólag azonban a zsinat határozatait érvénytelennek minősítette a pápa, lévén, hogy az egyház részéről a zsinaton részt vevők többségben voltak. A ferences rendből származó IV. SIXTUS elrendelte az officiumok megírását a szeplőtelen fogantatás ünnepek megülésére, ami az ünnep félhivatalos elfogadását eredményezte. Wenceslaus SEBASTIAN: *The Controversy over the Immaculate Conception from after Scotus to the End of the Eighteenth Century = The Dogma of the Immaculate Conception.* Szerk. O'Connor. 228–238; Cornelius A. BOUMAN: *The Immaculate Conception in the Liturgy = The Dogma of the Immaculate Conception.* Szerk. O'Connor. 148–151.

47 Érdy codex. 144–150.

48 A kódex prologusában megfogalmazott írói szándék szerint a kódex azon különböző rendből származó laikus testvéreket és apácákat szeretné segíteni, akik nem tudnak latinul. Érdy-kódex, XXIII–XXIV; *A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből.* Szerk. MADAS Edit. Bp 1985. 11–12.

nézve. Csodák tekintetében a Teleki-kódex Anna-legendája a legbeszédesebb forrás. A Kazinczy-kódex másolója a Teleki-kódex „csodátárából” csupán egy történetet emel be (a tékozló fiú történetét⁴⁹). Az Érdy-kódexből teljességgel elmarad a csodák bemutatása.⁵⁰

Ton Brandenbarg már említett tanulmánya szerint a német nyelvterületen született Anna-legendák társadalomtörténeti megközelítésű elemzéséből kiderül: Anna a házások védőszentje, az anyaság és termékenység szimbóluma, a városi középréteget szólítja meg, a róla szóló csodák alapján.⁵¹

A Teleki-kódexben elmesélt csodáknak⁵² különböző státusú főszereplője van (özvegy, apáca, remete, pap, püspök és egy női szent), anyaságra és termékenységre csupán egy csoda erejéig utal (Procopius magyar nemesember deák fiának története), ami arra enged következtetni, hogy a csodákat aszerint válogatták, hogy apácák vagy beginák olvassák majd azokat.

A Procopiusszal megtörtént csoda (IX. fejezet⁵³), ami Európa-szerte jól ismert volt⁵⁴, egy magyar deák történetét mutatja be. A nemes ember fiát, Procopiust egy gazdag várnagy (porkoláb) meg akarta győzni arról, hogy elvegye a nagyobbik lányát. Procopiust megigézte a lány szépsége, és hagyta magát rábeszélni. Közben azonban a jegyese meghalt. A várnagy felajánlja neki kisebbik lánya kezét. Azonban ő is meghal. Procopius bánatában úgy dönt remetének megy. A remetének megjelenik Anna látomásában nagyszámú leszármazottjával egy fa képében.

Jóllehet, amint már az előbbieken említettem, himnuszokban, ill. legendákban az Annától származtatott genealógiát gyakran *Arbor Anna fructuosa*⁵⁵ megnevezéssel illetik, ami egyértelműen a fertilitásra utal, ebben az esetben a fa oltalmat nyújt a remetének. Oltalomról van szó spirituális értelemben, Anna és leszármazottai védelmét élvezheti kiszámíthatatlan útján a remete, és fizikai értelemben a fa megvédi őt a rossz időjárástól és éhségtől:

„...néminemű fáról almát láta, mely őtet megoltalmazandó volna, az esőtől, szélről, hidegtől, és heségtől, és az éhözöt, megelégténéje az ő kedves gyömolcsével, bizonyába mely fa miképpen következik, e boldog szent Anna asszont példázza vala...”⁵⁶

49 Teleki-kódex. 306–314; Kazinczy-kódex. 39–58.

50 Érdy-kódex. 144–150.

51 BRANDENBARG: *Saint Anne*. 54; A csodák értelmezéséhez lásd Benedicta WARD: *Miracles and the Medieval Mind: Theory, Record and Event 1000–1215*. Philadelphia 1987; Michael E. GOODICH: *Miracles and Wonders: The Development of the Concept of Miracle*, 1150–1350. Aldershot 2007; KLANICZAY Gábor: *The Construction of the Miracles of Saints in the Age of Medieval Canonization Processes*. Előadás, elhangzott a Max Planck Történelemtudományi Intézet által megrendezett konferencia keretében (Miracles as Epistemic Things). Berlin, 2005. november 1–34.

52 Teleki-kódex. 298–324.

53 Uo. 301–306.

54 Petrus DORLANDUS: *Alter juvenis Hungarus à Sancta Anna plurimis beneficiis affectus = Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur* (a továbbiakban AASS). 68 kötet. Antwerp, Brussels 1643–1940. 5 kötet. Január. 264–265.

55 BRANDENBARG: *Saint Anne*, 41.

56 Teleki-kódex. 302/27–31.

Valószínűleg nem véletlen, hogy a Procopiust védelmező fa almafa. A legenda írója a szimbólumon keresztül is arra utalhatott, hogy csak Jézuson és az ő Annától, nagyanyjától származó rokonok körében tiszteletén keresztül vezethet a megváltás útja. Procopiusszal megtörtént csodatörténetnek több helyszíne és állomása van remeteélete során. Egyike ezeknek az a momentum, amikor Anna segíti őt abban, hogy megtalálja a gazdagságot. Procopius hála jeleként kéri az ország királyát, hogy verethessen érmeiket Annát ábrázoló harmadmagával. A csodatörténet egy másik része fertilitáshoz kötődik. Ugyanazon ország királynéja várandós. Anna jelenik meg neki és megkönnyíti szülését. Imáját az Anna harmadmagával érmeire veretett kép inspirálja, amit a király adott neki ajándékba:

„...az első pénzt, szent Anna asszonnak szeretetiért, a királyné asszonnak adom, az én házasságomnak, hogy nyakára kösse, hogy avagy csak az ő képének tekintetéből, megszabadulhasson a szülésnek minden keserűségétől...”⁵⁷

A szimbólummal ellátott érme jelzésértékű az Anna harmadmagával képek és az ezzel kapcsolatos imák szoros összefüggésére nézve:

„...asszonyállatoknak jelen voltak, vigasztalásoknak, keserűségekből és veszelmékbe hellyeztetve, Istennek akaratjából, kezdve gondolkodni a bodog szent Anna asszonnak segítségéről, és meglátván a pénzt az ő nyakában, a szent Anna asszonnak képével, nagy óhajással és alázatos csókolással mondá: ó szentségős anya Anna asszon, mastan énnéköm légy segítség harmad magaddal...”⁵⁸

Legtöbb csoda különböző történetek keretében, Anna három házasságával kapcsolatosan arról győzi meg a kételkedő apákat, hogy az üdvözüléshez Anna tiszteletén keresztül vezet az út.

A késő középkori magyar kódexirodalom egyik kedvelt női szentje svédországi Szent Brigitta. Az ő Szent Annával megtörtént látomását megtaláljuk a Teleki-kódex Anna-legendájában (XII. fejezet).⁵⁹

A Teleki-kódexből kimarad a látomás történeti kerete. E történet szerint Szent Anna akkor jelent meg Brigittának, amikor ő római zárándoklaton vett részt, abból a célból, hogy Anna-ereklyét szerezzen.⁶⁰ Brigittának imádkozás közben jelenik meg Anna és arra buzdítja őt, hogy a házasságban élőkért a következőképpen imádkozzon: „...kérek alázatossággal, azoknak, és mindenöknek érdemükért, méltoltassal irgalmaznod a házasságoknak, a te

57 *Teleki-kódex*. 303/30–33.

58 *Uo.* 304/2–8.

59 *Uo.* 316–317.

60 Birgitta OF SWEDEN: *The Liber Celestis of St. Bridget of Sweden*. Szerk. Roger ELLIS. Oxford, 1987 (Early English Text Society 1 kötet). 467; Svédországi SZENT BRIGITTA életére nézve lásd Günther SCHIWY: *Birgitta von Schweden: Mystikerin und Visionärin des späten Mittelalters, eine Biographie*. München, 2003.

parancsolatid érzőikkel, jelesben azokkal, kik a te szüleidnek szolgálatjába, és tisztetibe állnak...”.⁶¹

Szent Anna úgy mutatkozik be tehát Brigittának, mint aki a házasságban élőknek a védő-szentje:

„én édes szerető leányom, én vagyok a szent Anna asszon, istennek szü-lejének, az édes szíz Máriának anyja, és a mindenható istennek fiának üki, emberi nemzetnek kiváltkepen való szerzet oltalma, és segédsege, demaga jelesben házasságban élőknek, és istennek félelmet vallóknak... és az én tisztességömet el ne feleget, de engömet gyakorlatos üdvözlettel kerget, és egyebeket és erre taníts, mel tanúságot, és imádságot, tenéköd ítéltém megjelönténöm”.⁶²

Brigitta legendái alapján már házasként kegyes életet élt, önmegtartóztatásban, imával, munkával töltve napjait, ill. férjével, Ulf Gudmarrsonnal együtt kórházat alapított a szegények megsegítésére. Ugyan nyolc gyermek született házasságukból, elhivatottságukat jelzi, hogy mindketten beléptek a ferences harmadrendbe, illetve tisztasági fogadalmat tettek idősebb korukban. Férje halála után Brigitta elzarándokolt Rómába, ekkor jelenik meg látomásában Szent Anna. A megözvegyült, többgyermekes anya férje halála után lemondott a földi örömről és Krisztus követője lett (megalapítja a róla elnevezett rendet). Anna, mint több ízben férjezett, de kegyes életvitelű asszony, példaképpül szolgált a megözvegyült, szent életet választó Brigittának.⁶³ A történet nagyon jól példázza a szentek legendáinak hatását a korabeli társadalomra: Brigitta legendája a maga során ugyanúgy hatott hasonló élethelyzetű nőkre, mint például az úgyszintén többgyerekes, megözvegyült Margery Kempere.⁶⁴

Továbbá számos csoda kötődik Annának veszélyes élethelyzetekben való segítségéhez: hajótörés, betegség esetén, ill. haldoklók foháskodnak hozzá. E történetek főszereplői az egyházi társadalom különböző szintjét képviselik: remete, pap, apáca (XIII–XVII. fejezetek).⁶⁵

Két történet, egy püspökkel és egy apácával megtörtént esemény elrettentő példaként szerepel a kódexben arra nézve, milyen iszonyatos haragot hív ki maga ellen az, aki elveti Anna tisztetét (XI., XVII. fejezet).⁶⁶ E történetek arra hivatottak, hogy egyházi környezetben erősítsék meg Anna kultuszát, olyan réteg számára íródtak, akik nehezen fogadták el: anyaság és szentség összeegyeztethető.

A szent halál fölötti hatalma, ill. a hozzá foháskodók segítségét hivatott példázni egy, úgyszintén apácával megtörtént csoda. Colettának álmában megjelenik Anna, és felmutatja neki

61 *Teleki-kódex*. 317/1–4.

62 *Uo.* 316/23–31.

63 *The Liber Celestis*. 1–6; ELLIOT: *Spiritual Marriage*. 226.

64 *The Book of Margery Kempe*. Ford. B. A. WINDEATT. London 1985. 17; ELLIOTT: *Spiritual Marriage*. 207.

65 *Teleki-kódex*. 317–325; 326/25–327/6.

66 *Uo.* 314–315; 327/16–327/38.

hite jutalmát kezében: a paradicsom kapuját. A Teleki-kódex másolója kihagyja a híres apáca nevét, mintegy csak a történetet mesélve el röviden.⁶⁷

A Teleki-kódex Anna-legendája didaktikai útmutatást is tartalmaz a csodákba szőtt imák révén. Legendája alapján Anna kedden született, kedden szülte Szűz Máriát, és kedden halt meg, emiatt e napon kell hozzá imádkozni, három *Pater Noster* és három *Ave Maria* elmondásával. Legtöbb csoda kiemeli, hogy imádkozás közben nem csupán Annának, hanem Máriának és Jézusnak is gyertyát kell gyújtani (lehetőség szerint Annát harmadmagával ábrázoló kép előtt), mert csak így talál meghallgatásra a fohász.⁶⁸

Az Anna-kultusz ezen imák alapján szorosan kötődik a Mária és Jézus tiszteletéhez. Az *Ave Maria*-indíttatású Anna-imák a Mária-kultusszal való egybefonódását, ezzel párhuzamosan történő alakulását jelzik.

A három Anna-életrajz összehasonlításából kiderül, hogy mindhárom kódex Anna-legendája tükrözi a kultuszhoz kötődő ideológiai vitákat. A Teleki-kódex igen gazdag anyaga arra enged következtetni, hogy kolostori környezetben Annának a megváltásban betöltött közbenjáró szerepe emelkedik ki mint legfőbb attribútum. A Kazinczy-kódex és Érdy-kódex írója pedig teljességgel mellőzi Szent Anna kultuszának vitatható elemeit, lévén, hogy írásukban a szeplőtelen fogantatás tana mellett foglalnak állást. Anna mint a jó feleség mintaképe jelenik meg e két kódexben, a Joachimmal kötött házassága révén. Csodák majdnem teljes hiánya miatt további következtetés nem vonható le ez utóbbi kódexek esetében.

THE CHARACTERISTICS OF THE CULT OF ANA IN THE TELEKI, KAZINCZY AND ÉRDY CODICES

Keywords: *cult, codices, St. Anne devotion, philology, anthropology legend, franciscan*

The veneration of St. Anne was far from being uncontroversial in the Middle Ages, due to her apocryphal origin, based on her *vita*, and the theological debates regarding the conception of her daughter, the Virgin Mary. The surviving textual sources of her cult from late medieval Hungary are mostly sermons and legends written in Franciscan environments. The few existing studies on the written sources of St. Anne's cult in medieval Hungary surveyed only her legends preserved in manuscripts of Hungarian provenance. The earliest Anne legends in the Teleki and Kazinczy codices were written in Franciscan environment for the use of Tertiaries and Clarisse sisters. St Anne's legend in the Carthusian Érdy codex was intended to be read by a larger audience, namely nuns and lay brothers. In my paper I examine these works in the broader context of theological debates around Saint Anne's figure, and

67 A lipcsei 1497-es kiadásban sem szerepel COLETTA neve. A történetből azonban felismerhető annak főszereplője. Lásd *Teleki-kódex*. 316/1–20; ANONYMUS FERENCES, *Legenda sanctissime*. <http://tudigit.ulb.tudarmstadt.de/show/show.inc-ii-236/0038> (letöltve 2011.05.11). Coletta életrajzát megírta Peter OF VAUX: *Vita sanctae Colettæ* = *AASS*. Március. 1 kötet. § 68. COLETTA életének feldolgozását lásd Elisabeth LOPEZ: *Culture et sainteté: Colette de Corbie, 1381–1447*. Saint Étienne 1994. COLETTA Anna látomásának értelmezését lásd Kathleen ASHLEY: *Image and Ideology: Saint Anne in Late Medieval Drama and Narrative = Interpreting Cultural Symbols*. 111–131, 119, 127; ASHLEY-SHEINGORN: *Introduction*. 35.

68 Vö. *Teleki-kódex*. 319–325.

focus on the manners scribes presented the saint's *vita* in ecclesiastical environment. The anthropological approach to Anne's legends allows us to contextualize the saint's cult; to identify the main ideas about the saint's cult, her most important attributes, transmitted by the scribes to the targeted segment of society. The philological analyzes carried out by Lajos Katona, János Horváth, and Anna Veres aimed to trace the sources of Anne's legends in the three Hungarian codices. Nevertheless, they did not analyze these texts by taking into consideration the intended readers, and by contextualizing them in the late medieval sainthood. The latter analytic approach was not developed until now.

TRĂSĂTURILE CULTULUI SFINTEI ANA PE BAZA CODICELOR TELEKI, KAZINCZY ȘI ÉRDY

Cuvinte-cheie: cult, devoțiune, filologie, antropologie, Sfânta Ana, legendă, franciscan

Cultul Sfintei Anna a fost controversat în cursul Evului Mediu pe de o parte datorită originii sale apocrife, bazat pe legendele sale, pe de altă parte datorită dezbaterilor teologice în legătură cu Imaculata Concepție care au inclus-o și pe mama Fecioarei. Sursele medievale literare eclesiastice (legende, predici) provin din mediu franciscan în cele mai multe cazuri. Cele mai timpurii surse literare, legendele Sfintei din codicele Teleki respectiv Kazinczy, au fost scrise în mediu franciscan în folosul terțiarelor și clariselor. Legenda Sfintei din codicele Érdy a fost menită să fie citită de o audiență mai mare (călugărițe etc). În prezenta lucrare analizez legendele Sfintei Ana din cele trei codici amintite luând în considerare dezbaterile teologice în legătură cu dogma Imaculatei Concepții, respectiv luând în considerare felul în care legenda este prezentată într-un context eclesiastic. Dezbaterea antropologică ne îngăduie să vedem cultul sfintei într-un spectru mai larg, cea a devoțiunii medievale târzii (a identifica ideile, caracteristicile principale ale cultului Sfintei) – idee care nu a fost dezbătută încă. Analizele filologice ale lui Lajos Katona, János Horváth și Anna Veres au avut ca scop identificare sursei legendelor din cele trei codici. Autorii amintiți nu au luat însă în considerare în analiza lor aspectele amintite mai sus.